

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳақимов Назар Ҳақимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Хатраева Сайуора Nasimovna, Pirimqulov Жаҳонгир
АНОЛИ OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI
O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI 113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES
AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS 119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALLASHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIIY G'OYALARNING RIVOJLANISH
TENDENSIYALARI 126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA 133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA
AHAMIYATI 138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАХАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ 146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ 152-162

Мамасалиев Мирзоулф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАР 163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI 170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ
АДЪЕКТИВОВ 176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA
TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK 182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ 188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI 195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ 203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI 210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ 216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI 222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ 227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI 234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI 241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI 247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL 254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР 259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI 265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

13.00.00 – Педагогика фанлари

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари
университети ўқитувчиси
maqsadxonhakimova@gmail.com

ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ

Annotatsiya. Ушбу мақолада бадий адабиёт, унинг бошқа санъат турларидан афзаллик жиҳатлари, кўнгилнинг адабиётга бўлган эҳтиёжи, унинг миллат камолотидаги аҳамияти, адабиётнинг инсон руҳий ривожига роли, адабий турлар – лирика, эпос ва драма, хусусан, шеърият олами ва лирик тур ҳақида сўз юритилган. “Бадий адабиёт”, “поэтика” ва “поэзия” сўзларининг ўзаро синоним сифатида қўлланилганлиги мисоллар асосида ёритилиб, лирика адабий турлар ичида энг қадимийси, яъни у эпос ва драмадан олдин пайдо бўлган деган фикр илгари сурилган. Ўзбек адабиётида лирика атамаси билан шеърият сўзи орасидаги фарқ ҳамда уларнинг инглиз адабиётидаги маънолари изоҳлар билан ёритилган.

Kalit soʻzlar: адабиёт, бадий адабиёт, лирика, лирик тур, поэзия, шеър, шеърият, эпос, эпик тур, драма.

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
Преподаватель Узбекского государственного
университета мировых языков

ЧИСТАЯ ВОДА ПРОСВЕТЛЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается художественная литература, ее преимущества над другими видами искусства, потребность души в литературе, ее значение в развитии нации, роль литературы в духовном развитии человека, лирический, эпический и драматические - литературные жанры - особенно когда идет речь про Мир поэзии и лирический жанр. На основе примеров поясняется применение слов «художественная литература», «поэтика» и «поэзия» в качестве синонимов и выдвигается мысль о том, что лирика является древнейшим из литературных видов и что она возникла раньше эпоса и драмы. Разница между терминами «лирика» и «поэзия» в узбекской литературе и их значения и толкование в англоязычной литературе было освещено с примерами.

Ключевые слова: литература, художественная литература, лирика, лирический тип, поэзия, поэма, эпос, эпический тип, драма.

Khakimova Maksadxhon Dilshodbekovna
Teacher of Uzbekistan State
University of World Languages,

THE CLEAN WATER OF ENLIGHTENMENT

Abstract. This article discusses fiction, its advantages over other forms of art, the soul's need for literature, its importance in the development of the nation, the role of literature in human spiritual development, literary genres - lyric, epic and drama, in particular, the world of poetry and the lyric genre. The use of the words "literary literature", "poetics" and "poetry" as synonyms is explained on the basis of examples, and the idea is put forward that lyric is the oldest of literary types and that it appeared before epic and drama. The difference between

the term "lyric" and "poetry" in Uzbek literature and their meanings in English literature are explained with comments.

Key words: literature, fiction, lyric, lyric type, poetry, poem, epic, epic type, drama.

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N29>

Бадиий адабиёт фикр, воқеа, ҳолат, сезги ва туйғуларни сўз ёрдамида образли қилиб акс эттириш демақдир. Биз турли нарсалар ҳақида *фикр*лаймиз, ҳаётимиз турфа хил *воқеалар* асосида давом этади, ҳаётимизда рўй бераётган воқеалар таъсири остида биз турли-туман *ҳолатлар*ни бошимиздан ўтказамиз, бошдан кечираётганимиз ҳолатлар туфайли вужудимизда *сезгилар* уйғонади, бу сезгилар ўз навбатида қалбимизда минг турли *туйғулар*ни пайдо қилади ва биз уларнинг ҳаммасини сўзлар орқали баён этамиз. Барча санъат турлари ичида бадиий адабиётнинг устунлик ёки афзаллик жиҳати шундаки, адабиёт сўзнинг тенгсиз кучи ёрдамида фикр, воқеа, ҳолат, сезги ва туйғуларни кенгроқ, тўлиқроқ, чуқурроқ ва таъсирлироқ акс эттира олади.

Адабиёт ёинки бадиий адабиёт нима, деган савол ҳамма вақт ва ҳар бир даврда, ер юзининг қай бир нуқтасида бўлмасин, муҳокама қилинган, унга изоҳ қидирилган ҳамда ҳар бир ижодкор, ҳар бир адабиётшунос, ўзини адабиёт тақдири ва келажаги учун масъул деб ҳисоблаган ўз даврининг етук намоёндалари, арбоблари унга жавоб излаганлар. Бу изланишлар натижасида адабий мақолалар, турли бадиий-илмий асарлар ёзилган ва кўплаб қимматли фикрлар билдирилган. Адабиёт ҳақида қай вақт сўз очилмасин, ҳаммаша у ўз даврининг энг муҳим ҳодисаси, энг долзарб масаласи эканлигини эътироф этганлар. Ўтган асрнинг бошларида устоз Чўлпон “Ҳозирда бизга бирдан-бир лозим бўлгон нарса – адабиёт, адабиёт, адабиёт...” [6] деб айтган бўлса, муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2020 йил 20 май куни Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонига ташрифи чоғида “Адабиёт халқнинг юраги, элнинг маънавиятини кўрсатади. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучидан фойдаланиш керак” [1] дея адабиётнинг нақадар муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлади.

Адабиёт ҳақида ўйлашга, у ҳақида ёзишга шунинг учун ҳам эҳтиёж туғиладики, сабаби “унинг аҳамияти биз учун, туюлиши мумкин бўлганга қараганда муҳимроқдир: чунки бутун ақлий ҳаётимиз, ҳаётимизнинг бутун нашъу намоси шунда, фақат шу адабиётдадир.” [3] Адабиётнинг бизга бу қадар зарур эканлигини жаид адабиётининг етук намоёнчаси, шоир, ёзувчи ва драматург Чўлпон: “Ҳеч тўхтамасдан ҳаракат қилуб турғон вужудимизга, танимизга сув-ҳаво не қадар зарур бўлса, маишат йўлида ҳар хил қора кирлар ила кирланган руҳимиз учун ҳам шул қадар адабиёт керақдир. Адабиёт яшаса — миллат яшар” [6], деб таъкидласа, таниқли қозоқ журналисти, маърифатпарвар ва демократ М. Сералин “Тил ва адабиёт халқнинг қалби ва руҳидир... адабиётсиз халқ забонсиз боладай гап. Бундай бола бошқаларга ўзининг дарду қувончларини гапириб беролмайди. Халқларни бир-бирига яқинлаштирадиган энг кучли восита тил ва адабиётдир. Ўз адабиётининг ҳақиқий кадр-қимматини билган халқларнинг фарзандларигина ўз тилини чинакам ардоқлай олади.” [4] деб эътироф этади. Боиси

фақат бадий асарларгина тилнинг чексиз имкониятларини, жозибасию фуснкорлигини ўзида намоён қила олади. Ўз она тилисида сўзлашни ҳамма ҳам билади, лекин фақат адабиётгина сўздан сўзнинг фарқини, тилнинг чин қийматини ва залвориини кўрсатиб бера олади. Адабиёт кишиларни мушоҳада қилишга ўргатади, тафаккур қилганларини бошқаларга равон етказиб беришини таъминлайди, “адабиёт миллатни тараққий эттириш воситаси, унинг маънавиятини таъминлайдиган омил” (О.Шарофуддинов) [6], “адабиёт чин маъноси ила ўлган, сўнган қаралган, ўчган, ярадор кўнгилга руҳ бермак учун, фақат вужудимизга эмас, қонларимизга қадар сингишган қора балчиқларни тозалайдирғон, ўткур юрак кирларини ювадурғон тоза маърифат суви, хиралашган ойналаримизни ёруғ ва равшан қиладирғон, чанг ва тупроғлар тўлган кўзларимизни артуб тозалайдирғон булоқ суви бўлғонликдан бизга ғоят керакдир.” [6] Унинг бизга кераклиги яна шундаки, агар биз тинглаб ўрганишимиз керак бўлса, юзларча, ана боринг, мингларча одамни тинглармиз; кимгадир кўнглимизни ёзишни истасак яна шунчалик бўлар, лекин ундан ортиқ эмас. Тиллашсак, тилимизни биладиган ва ёхуд биз тилини тушунадиган инсонлар билан суҳбатлашармиз. Масофалар-да чекланган, вақт борасида баҳслашиш ўринсиз. Бироқ адабиётнинг уфқлари чексиз, имкониятлари беадоқ. У ўқувчисини кўринмас қанотларида макон ёки замон, тил ёки миллат деган чегараларни билмай олиб учади.

Адабиётда моддият йўқ, адабиёт қорин тўйдирмайди, лекин бизнинг бирламчи – жисмоний эҳтиёжларимиз қондирилган онда ҳам руҳиятимиздаги ғалати бўшлиқ тўкислик истайди, кўнглимиз оддий қилиб айтганда тушунтириб бўлмайдиган ниманидир қўмсайди. Инсон “ҳасратларни ўз ичига сиғдирилмас. Бировга айтса, «Вой бечора» деюрмукин, деб ўз қайғусини бировга айтмакка тилар. Тўп тўғри айтганда у қадар таъсир қилмас. Адабиёт ила айтганда албатта таъсир қилар.” [6]

Инсон энг аввало руҳ, кейин у қалб ва энг сўнгида у вужуд. Фикрат эса шу уч омилнинг мукамал ҳолда бирлашишидан вужудга келади. Вақти-соати келганида ҳар бир вужуд йўқликка томон юз буради, лекин шу вужуд тириклиги пайтида ундаги қалб амри билан қилинган ишлар ўлмайди, шу вужудни макон тутган руҳ барҳаётлигича қолади. Инсон ўз ўзлигини ташкил этиб турган сўнги унсур – тананинг жисмоний эҳтиёжларини ҳис этади: очқайди, чанқайди, совуқ қотади, иссиқлаб кетади – жисмининг емак ва либосга эҳтиёжини аниқ, ҳеч шубҳасиз билади. Лекин руҳ ва қалбни кўз билан кўриб бўлмаганидек уларнинг эҳтиёжини ҳам қондирилмаганида оғриқ берар даражада ҳис этмайди. Жисмимизнинг эҳтиёжи таом ва кийим билан битар экан, руҳ озиғи, кўнгил озиғи адабиёт биландир. Таом ва либосга ўта даражада муҳтожликдан вужуд таназзулга юз тутса, адабиётдан йироқлашган “юрагимиз кундан-кун тошдан ҳам қаттиғ бўлур.” [6]

Чўлпон адабиётни гулга менгзайди, худди шундай ўхшатишни Виссарон Белинскийнинг “Замонамиз қаҳрамони, М.Лермонтов асарлари” асарида ҳам кўриш мумкин. Биз эса, уни иморатга қиёсламоқчимиз. Агар бадий адабиётни бир иморат деб олсак, сўз унинг пойдевори, эпос, лирика ва драма унинг асосини тутиб турувчи устунлардир. Эпос воқеликни муаллиф тили орқали акс эттирса, лирикада ана шу воқелик таъсири остида вужудга келган ҳислар натижаси ўлароқ ижодкорнинг қалби куйлайди. Драма эса, воқелик ва туйғуларни ҳаракатлар орқали ифодалаб бериши билан эпос ва лирикадан фарқ қилади.

Лирика бадий адабиётнинг қадимий, таъбир жоиз бўлса, энг қадимий туридир. Бу борада В.Белинский эпос лирикадан олдин вужудга келган деган фикрни илгари суради ва лириканинг эпосдан олдин яралганлиги борасида Жан-Поль Рихтер билдирган фикрларга қарши чиқади: “Германиянинг бу машхур мутафаккир шоирининг фикрича, лирика поэзиянинг бошқа ҳамма формаларидан олдин пайдо бўлгандир... Лирика поэзиянинг бошқа турларидан олдин ўтганлиги тўғрисида, тарихий маънода, Жан-Поль Рихтер билан келишиб бўлмайди... Лирика драмадан олдин пайдо бўлгани каби, эпопея ҳам лирадан олдин яралган. Санъат тараққиётининг бундай йўли ақлга ҳам мувофиқдир.” [3] Албатта, бу баҳсли масала ва ҳар бир адабиётшунос ўзи ўрганаётган мавзу доирасидан келиб чиқиб турли қарашларини илгари суриши табиий ҳол. Аммо бизнинг лирика кейинги икки адабий жанр – эпос ва драмадан олдин пайдо бўлган деб ҳисоблашимизга етарли асосларимиз бор. Чунончи, “жаҳонда юзага келган энг биринчи адабиёт назарияси” [2] бўлмиш Аристотелнинг “Поэтика”си ёки Фаробийнинг ундан илҳомланиб ва унга шарҳ сифатида ёзилган “Шеър китоби” ва “Шоирлар санъати қонунлари ҳақида” рисолалари, Ибн Синонинг “Шеър санъати” ёки В.Белинскийнинг “Поэзиянинг хил ва турларга бўлиниши” асарлари ҳамда яна бошқа кўплаб мутафаккирларнинг қаламига мансуб манбалар ўз номи билан эпос ёки драмага эмас, лирикага ишора қилаётганлиги бизнинг юқоридаги фикрларимизга исбот бўла олади.

Тўғри, улар “поэтика”, “поэзия” ёки “шеърят” деганда умумий маънода адабиётни назарда тутганликларини инкор этиб бўлмайди, хусусан, бу ҳақида 1980 йилда нашр қилинган Аристотелнинг “Поэтика” асарида Нашриётдан сарлавҳаси остида берилган мақолада ҳам “Аристотель бадий адабиётни поэзия деб атаган: поэзиянинг драма, эпос, лирика каби турлари ва уларнинг кўринишларини тушунтирган” ёки “... поэтика, кенг маънода, адабиёт назарияси демакдир. “Поэтика” терминининг қўлланилиш доираси аста-секин торайиб боряпти.” [2] ҳамда 1992 йилда чоп этилган уч жилдлик “Адабий турлар ва жанрлар” китобининг лирикага бағишланган иккинчи жилдида “Аристотель бадий адабиётни “поэзия” деб атади” ёки айти шу манбада “Абу Наср Фаробий “Шеър китоби”, “Шоирлар санъати қонунлари ҳақида” номли асарларида шеърятнинг мазмуни, техник томонлари, уларнинг эмоционал таъсири ҳақида ёзди, хусусан, бу асарларнинг иккинчиси Аристотелнинг “Поэтика”сига оид шарҳ тарзида дунёга келди. Шунинг учун ҳам у Аристотель изидан бориб, бадий адабиётни “поэзия” деб атайди...” ёки “У (Белинский – М.Х.) “поэзия” деганда, худди Аристотель сингари, “бадий адабиёт”ни тушунган” деб алоҳида изоҳлаб ўтилган. Бироқ шунга қарамай юқоридаги атамаларнинг “адабиёт” сўзига эквивалент сифатида қўлланилганлигининг ўзиёқ адабиёт яралган онидан у шеър кўринишида бўлганлигига ишончимиз комил, деб айта олишимизга асос бўлади.

Шу ўринда яна бир жиҳатни эътироф этиш керакки, биз болалигимизда эшитиб катта бўлганимиз эртақлар лирикага эмас, эпик турга мансуб, аммо болаликка оид инкор қилиб бўлмайдиган яна бир ҳодиса борки, “... бола ухламас алла айтарлар. Бола тез ухлаб кетар. Чунки ул андин бир лаззат ҳис қулур.” [6] Эртақлар эпосга мансублиги қанчалар аниқ бўлса, аллалар лириканинг дастлабки кўриниши эканлиги ҳам шунчалар ойдин ҳақиқат. Шу билан бирга чақалоққа дастлаб эртақ эмас, алла айтадилар ва ўйлаймизки бу борада исботга ҳожат йўқ. Демак, дунёга келиб илк эшитганимиз

оналаримизнинг аллалари экан, ҳеч шубҳасиз лирика яралиш жиҳатдан бошқа адабий турлардан кўхнароқ ва қадимийроқ, деб бемалол ишонч билан айта оламиз.

Алладан “бир лаззат ҳис қулув”нинг боиси, алла – қўшиқ, алла – шеър. Уни шеърый йўлда яратилганлиги боис ҳам лирикага оид деб айтдик. Аммо “шеърый асар” ва “лирик асар” тушунчаларини тенг қўйиб бўлмайди, деган қарашлар ҳам мавжуд, яъни шеърый асарлар лирик жанрга оид бўлса ҳам, бу икки термин ўзига хос алоҳида маъноларни ифодалайди, деб ҳисобланади.

“Шеър нима?” деган саволга “Адабиётшунослик терминлари луғати” да “Оҳанг жиҳатидан маълум бир тартибга солинган, ҳис-туйғу ифодаси сифатида вужудга келган ҳаяжонли ритмик нутқ” [10] деб таъриф берилади. Шеър шоирнинг воқелиқдан таъсирланиши натижаси бўлиб, унинг қалб кўридан ўтган, ўзгача жило топиб шаклланган фикр ва туйғуларидир. Чунки шеърни “... на айтиб бериш ва на изҳор қилиш мумкин” [9], лекин уни шоир қаламидан қандай чиққан бўлса, худди шундай ўқиб бериш орқали бошқа бир одамга таъсир қилиш мумкин. Бу ҳақида А.Қаҳҳор “Поэзия юксак санъатидир” номли мақоласида шундай ёзади: “Шеър – фикр экстракти бўлиши жиҳатидан ҳикмат, кўнгилга йўл топиши, унда ўзига ҳамоҳанг садо чиқариш жиҳатидан мусиқа. Шеър – ошиқнинг оҳи, мустабид дийданинг кўз ёши, саодат ва сурур ифодаси бўлган қаҳқаҳа товуши. Шеър – кўнгилнинг ойнаси, кўнгилда нима бўлса шу акс этади. Шеър - маъсум гўдак, риёни билмайди. Риё бўлган ерда шеър йўқ. Шеър – бир мўжиза. Унинг мўжизалик сирларидан хабардор бўлиш, бу сирларни жиловлаш ҳар кимга ҳам муяссар бўлавермайди. Бунга эришиш учун зеҳн, сабр ва меҳнатдан бошқа яна нимадир керак.” [8] ЎЗМЭда эса шеърга қуйидагича таъриф берилади: “...инсоният энг биринчи бадий асарларни Ш.да яратган. Ривоят қилишларича, биринчи Ш.ни бевақт ўлдирилган ўғли Ҳобилнинг дардида куйган Одам алайҳиссалом яратган экан. Шунинг учун ҳам унда, деярли ҳамиша, муаллифнинг оний кайфияти, лаҳзалик порлоқ кечинмалари устуворлик қилади. Ш.да фикрнинг қутилмаган ва сезимларга кучли таъсир кўрсатадиган йўсинда ифодаланишига эътибор қилинади. Шу боис ҳам ҳар бир Ш.дан ўта муҳим ижтимоий ғоя ифодасини кутиш мақсадга мувофиқ эмас. Уларда туйғулар пўртанаси қудратли, сезимлар миқёси кенг ва таъсирчанлик, юқумлилик даражаси юқори бўлиши муҳимдир. Ш.нинг узоқ яшашини таъминлайдиган асосий омиллар: туйғулар самимияти ва ифода табиийлигидир.” [7]

Юқоридаги фикримизга қайтадиган бўлсак, бадий адабиётда шеърый йўлда ёзилса-да лирикага алоқадор бўлмаган асарлар ҳам бор, деган қараш мавжуд. Шу нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда “Жаҳон Энциклопедияси” (World Book) китобида шеърый асарлар лирик, воқеабанд ва драматик шеърый тарзида уч турга ажратилиб, уларга қуйидагича таъриф берилганлигини кўришимиз мумкин:

“The three main kinds [of poetry] are (1) lyric, (2) narrative, (3) and dramatic.

Lyric poetry is by far the most common type of poetry. ... lyric poetry means any short poem. ...lyric forms include the *limerick, rondel, triolet, and villanelle, haiku, ode, elegy, sonnet.*

Narrative poetry tells stories. There are two chief kinds of narrative poems: (1) epics and (2) ballads.

Epics are long poems. Most epics describe the deeds of heroes in battle or conflicts between human beings and natural and divine forces. Many other epics tell of the origin or history of a people. Epics are probably the oldest surviving form of poetry.

Ballads tell shorter stories about a particular person. For example, many ballads in English literature describe the adventures of Robin Hood, a legendary outlaw who stole from rich people and gave to the poor. Some ballads date from the 1300's.

Dramatic poetry, like narrative poetry, tells stories. But in dramatic poetry, the poet lets one or more of the story's characters act out the story. Many plays are written as dramatic poetry. The difference between drama and dramatic poetry is a matter of degree. If the dialogue of a play rhymes, has repeating rhymes, or features other distinct poetic elements, the play is considered to be dramatic poetry." [13]

Ушбу фикрларини давом эттириб айтиш мумкинки, инглиз адабиётшунослигида лирикага нисбатан тор тушунча сифатида қаралади. Масалан, J. A. Cuddon унга шундай таъриф беради: "The Greeks defined a lyric as a song to be sung to the accompaniment of a lyre (*lyre*). A song is still called a lyric but we also use the term loosely to describe a particular kind of poem in order to distinguish it from narrative or dramatic verse of any kind." [12] Шу жиҳатдан олиб қараганда инглизча манбаларда лирикага бор-йўғи қисқа шаклга эга бўлган шеър деб таъриф берилган холос [қаранг: 11]. Юқорида воқеабанд (narrative) ва драматик (dramatic) йўлда ёзиладиган асарлар лирикадан тамомила ажратиб кўрсатилган бўлса-да, биз уларга лирик йўлда ёзилган асарлар, деб таъриф бериш тарафдоримиз.

Чунки лирик турдаги асар ҳам бошқа адабий турларга хос хусусиятларни ўзига қисман сингдиради. Унда ҳам эпос ва драмага оид унсурларни кўриш мумкин, бироқ фақатгина лирик қаҳрамон қалбидан ўтаётган ҳиссиёт ва кечинмаларни ёрқинроқ очиб бериш учун восита вазифасини бажаради холос. Ушбу фикрларимизга исбот сифатида Ойбек домланинг қуйидаги сўзларини келтиришимиз мумкин: "Воқеалар тасвири лириканинг зарурий унсури эмас. Лирика кўпинча шоир фикрларини, туйғуларини ва орзулари, кайфиятларини куйлайди. Воқеалар тасвир этилса-да, мақсад маълум бир ҳаяжон уйғотиш учун восита излашгина бўлиб қолади. Лирикада воқеалар ривоядаги характерда эмасдир. Шунинг билан барабар, ривоя ва драматик асарлар воқеалар, фактлар ила машғул бўлиб, лирика фақат "ички ҳаётни", фикр, туйғуларни тараннум этар, деган натижа чиқариш ҳам тўғри эмас. Гап шундаки, ривояда воқеалар, ҳодисалар ва уларнинг очилиши, инкишофи биринчи ўринда турар, лирикада, шеърда субъектнинг воқеага муносабати, яъни тасвир қилинаётган турмуш воқеаларини кечиниш, ҳис этиш катта роль ўйнайди." [5] Домла лирика ҳақидаги қарашларини давом эттирар экан, лирикада ҳам воқеалар тасвир қилинади, аммо бу воқеаларни шоир туйган ва ҳис қилган бўлади, шундагина қаламга олинаётган воқеа "шеърда туртиб чиқиб турмайди, воқеаларнинг оқиши туйғуларга ўралган" [5] бўлади, дейди.

Адабиётлар/Литература/References:

1. <https://uzreport.news/politics/shavkat-mirziyoyev-alisher-navoiy-nomidagi-ozbekiston-milliy-bogida-barpo-etilgan-adiblar->
2. Аристотель. Поэтика. – Т.: Адабиёт ва санъат. 1980.
3. Белинский, В. Г. Танланган асарлар. – Т.: Ўздавнашр. 1955.
4. Дала вилоятининг газети. Олма Ота. «Илм» нашр. 1990 й. 17-бет.

5. Ойбек. Мукамал асарлар тўплами. Ўн тўққиз томлик. Ўн тўртинчи том. Тошкент. “Фан” нашриёти, 1979.
6. Чўлпон Адабиёт надир. –Т.: Чўлпон нашриёти. 1994.
7. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. X. – Тошкент. “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси”. 2005.
8. Қаҳҳор, Абдулла. Асарлар (беш томлик), 5-том, Тошкент, Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989.
9. Курамбаев, К. Адабиёт назарияси фанидан маърузалар матни. Нукус. 2012.
10. Ҳомидий, Х., Абдуллаев, Ш., Иброхимов, С. “Адабиётшунослик терминлари луғати” “Ўқитувчи” Т. 1970.
11. Abrams, M. H. A Glossary of Literary Terms., Baldrick, Ch. The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms., Childs, P., Fowler, R. The Routledge Dictionary of Literary Terms., Cuddon, J. A. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory.
12. Cuddon, J. A. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. UK. Penguin Reference. 1999.
13. The World Book Encyclopedia. P Volume 15. USA. World Book, Inc. 1995.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал:

https://t.me/scienceproblems_uz